

Ministerul Educației
Universitatea Națională de Muzică din București

**Reflectarea ideologiilor, tendințelor stilistice și a
tehnicilor componistice din muzica românească**

În documente de arhivă (1949-1989).

Studii de caz: Mihail Andricu și Grigore Nica

Rezumat

Doctorand:

Cecilia-Benedicta Pavel

Conducător științific:

Prof. univ. dr. dr.h.c. Valentina Sandu-Dediu

București
2023

Rezumat

Titlul cercetării doctorale – *Reflectarea ideologiilor, tendințelor stilistice și a tehnicilor componistice din muzica românească în documente de arhivă (1949-1989). Studii de caz: Mihail Andricu și Grigore Nica* – s-a conturat în urma documentării arhivistice pe care am desfășurat-o în anii 2018-2020, prin consultarea arhivelor Studioului Cinematografic SAHIA-FILM, a Fondului Uniunii Compozitorilor (de la Arhivele Naționale), a registrelor cu procese verbale ale ședințelor Biroului secției de muzică simfonică și de cameră de la Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România (din perioada 1951 și 2014), precum și a programelor de sală ale concertelor simfonice de la Filarmonica *George Enescu* (din perioada 1968-2018).

În urma consultării acestor documente, am decis să aprofundez rolul pe care Uniunea Compozitorilor l-a avut în istoria muzicii românești recente, plecând de la registrele cu procese verbale ale ședințelor Biroului secției de muzică simfonică și de cameră din cadrul instituției și continuând cu programele de sală ale concertelor simfonice de la Filarmonica *George Enescu* (1924-1989) și de la Radiodifuziune (1929-1994), ambele instituții fiind în strânsă legătură cu Uniunea Compozitorilor.

Imagina de ansamblu a Uniunii, încă de la începuturile ei, a fost deja redată în volumul *Universul muzicii românești. Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1920-1995* (Editura Muzicală, București, 1995) al lui Octavian Lazăr Cosma. De aceea, mi-am propus să aprofundez tema aleasă prin două studii de caz: Mihail Andricu și Grigore Nica. Deși fac parte din două generații diferite – Andricu, din prima jumătate a secolului XX, Nica, din cea de-a doua jumătate –, cei doi au în comun relația cu Aurel Stroe (studentul lui Mihail Andricu și profesorul lui Grigore Nica), dar și un istoric personal interesant și tensionat cu regimul politic. Mihail Andricu a fost exclus din viața muzicală în 1959, în urma unui proces de „demascare”, iar Grigore Nica a făcut închisoare politică în 1952 și a fost exmatriculat de la Conservatorul din București în 1958.

În primul capitol al tezei, intitulat *Profilul compozitorului Mihail Andricu reflectat în documente de arhivă*, am conturat portretul celui care a fost profesor de muzică de cameră (1926-1948) și compoziție (1948-1959) la Conservator și care a format o seamă de compozitori ai „generației de aur”. Pentru a ilustra aspecte din viața și activitatea lui Andricu, am cercetat documente care îl vizează pe compozitor, aflate, într-o măsură mai

mică, în arhivele Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România și ale Universității Naționale de Muzică București, și într-o cantitate considerabil mai mare în arhiva CNSAS (Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității): 17 dosare, care conțin în total peste 6000 file, rezultate în urma celor 20 ani în care a fost supravegheat de Securitate.

Punctul de plecare și, în același timp, punctul culminant al referatului îl constituie procesul de „demascare” din 1959, în urma căruia Mihail Andricu a fost exclus din viața muzicală, ca un dușman al poporului. Ședința s-a desfășurat în sala Consiliului Central al Sindicatelor de pe Lipsani, la 7 aprilie 1959. La această demascare publică de amploare au fost aduși artiști și membri ai uniunilor de creație (la parter) și muncitori din uzinele capitalei (la balcoane). Înviniții stăteau în picioare, pe scenă, având în față completul de judecată, cel mai vocal dintre membrii acestuia fiind prim-secretarul Florin Dănălache. Actul de acuzare, citit de către un ofițer în civil din partea Ministerului de Interne, conținea „delicte de opinie și interpretări abuzive” precum lipsa de patriotism și cosmopolitismul lui Andricu, denigrarea regimului în conversațiile purtate la Legația Franței, discurile cu înregistrări muzicale pe care le primea din străinătate sau faptul că a îndrăznit să critice „calitatea” muzicii ușoare sovietice.

Printre cei care au mai luat parte la ședință și care l-au atacat pe Andricu se numără compozitorii Alfred Mendelsohn, Ion Dumitrescu, Nicolae Bucliu, Marțian Negrea, Matei Socor, tenorul Ion Dacian, violoncelistul Dimitrie Dinicu, muzicologul Viorel Cosma, regizorul Sică Alexandrescu, actorul Radu Beligan, pictorul Alexandru Ciucurencu, Florea Emilian și Nicolae Prodea (muncitori în uzine), directorul Teatrului Tineretului (Sincu), scriitorii Dumitru Corbea, Miha Dragomir, academicianul Mihai Beniuc și poetul Dan Deșliu.

În monografia dedicată compozitorului, Ruxandra Arzoiu alocă patru pagini acestui episod sumbru din viața lui Andricu, centrul de greutate al volumului fiind creația compozitorului. De aceea, am cercetat contextul, momentul propriu-zis al „demascării”, precum și consecințele evenimentului, încercând, în același timp, să îmi răspund la unele întrebări care s-au ivit: 1. De ce Securitatea nu a luat măsuri înainte de anul 1959, având în vedere că Andricu era urmărit încă din 1951? Din cercetările efectuate, am aflat că valul demascărilor a început în 1958 și a ținut până în 1960. Așadar, chiar dacă era suspect, iar Securitatea știa (aproape) tot ce făcea sau spunea Andricu, cel mai probabil nu a fost considerat un real pericol până când lui Leonte Răutu i-a venit ideea dezbaterilor în care au

fost demascați și chiar arestați intelectuali și artiști, conform planului pus la cale de el însuși și Gheorghiu-Dej. 2. Care au fost motivele reale pentru care compozitorul Mihail Andricu a fost demascată și, mai ales? Consecințele demascării au fost insuportabile pentru Mihail Andricu: exclus din Uniune, de la Academie, din viața muzicală, compozitorul a dus o viață izolată, total opusă celei pe care o ducea înainte sumbrului eveniment. Faptul că nu a fost arestat – deși inițial era prevăzută cercetarea și arestarea lui, întrucât „faptele” săvârșite erau prevăzute și pedepsite de Codul Penal al Republicii Populare Române (Art. 209 pct. 2 al. B) – ar putea indica faptul că Andricu a fost un pion folosit pentru a intimida intelectualitatea, lansând astfel un avertisment pentru toți cei care frecventau ambasade și ascultau muzică „decadentă”.

În capitolul al doilea, intitulat *Profilul compozitorului Grigore Nica reflectat în documente de arhivă*, am urmat firul vieții și activității compozitorului Grigore Nica, cercetând arhiva CNSAS – atât dosarele compozitorului cât și cele ale Uniunii Compozitorilor aflate în arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității – precum și arhiva Uniunii Compozitorilor și cea a Universității Naționale de Muzică București, pentru a descoperi din ce motiv a făcut închisoare politică, între 1952 și 1953, și consecințele acelor fapte care l-au urmărit pe parcursul vieții: în 1958 a fost exmatriculat de la Conservatorul *Ciprian Porumbescu* pentru că a ascuns cele întâmplate.

Am urmărit, cronologic, parcursul vieții compozitorului, începând de la primii profesori de vioară, continuând cu „activitatea subversivă”, apoi cu intrarea la Conservator, exmatricularea și, ulterior, reluarea studiilor. După această reconstituire, m-am oprit asupra articolelor din revista *Muzica*, mai precis la cele care analizează lucrări cântate în primă audiție sau care reprezintă cronici ale concertelor sau recitalurilor la care opusuri scrise de Grigore Nica au fost interpretate în premieră: *Patru cântece de dor* pentru voce și pian, pe versuri de Ion Pillat (1965); *Simfonia pentru orchestră mare*, op. 8 (1967-1968); *Cantata Drapelul* pentru bariton și orchestră, pe versuri de Nicolae Labiș (1972); *Concertul pentru vioară și orchestră*, op. 12 (1970-1971, rev. 1982-1983); *Poemul Ovidiu la Pontul Euxin* pentru recitator și orchestră, op. 45 (1982-1983).

Subcapitolul dedicat „activității subversive” este cel mai consistent. Grigore Nica a fost închis pentru că a acceptat să facă parte dintr-o organizație subversivă, secretă, anti-comunistă, numită pe scurt OSAC, o organizație care ar fi luat naștere în rândul tinerilor din București. După ce Securitatea a aflat de existența organizației, toți cei

implicați au fost interogați în repetate rânduri. Nica a fost reținut la 7 ianuarie 1953, fiind închis pentru „uneltire contra ordinii sociale”, conform mandatului de arestare nr. 1789 din 2 decembrie 1952. De la Penitenciarul din Galați ajunge la București (Rahova), ulterior este internat pentru că se îmbolnăvește în închisoare de febră tifoidă, iar apoi este trimis la Penitenciarul din Jilava.

Ultima secțiune a capitolului este concentrată pe acea perioadă în care compozitorul a revenit în atenția Securității, care coincide cu momentul în care soția lui a plecat ilegal din țară, stabilindu-se în Republica Federală Germană. Plecarea soției compozitorului a dus, inevitabil, la demiterea lui Nica din postul său de la Radiodifuziune. După ce a fost dat afară de la Radio, în 1988, Nica și-a depus formularele pentru obținerea cetățeniei americane, întrucât intenționa să plece cu cei doi copii în Statele Unite ale Americii (unde se stabilise între timp soția), solicitare care i se va aproba la începutul anului 1989. Așadar, după eforturi îndelungate, familia Nica se va regăsi în formula completă în Statele, în 1990, unde compozitorul își va continua activitatea fără constrângeri.

O sursă de informare consistentă și valoroasă au fost scrisorile pe care Grigore Nica le-a trimis familiei, până în 1990, dar și corespondența pe care compozitorul a purtat-o, în perioada 2008-2009, cu colegul și prietenul său, muzicologul Grigore Constantinescu, în vederea scrierii unei monografii *Grigore Nica*. De asemenea, am cules informații importante și din interviurile pe care le-am realizat cu foștii săi colegi de facultate și de la Radiodifuziune: compozitorii Dan Buciu și Maya Badian, muzicologa și compozitoarea Laura Manolache sau din relatările colegelor din redacția Radio, Alice Mavrodin și Olga Grigorescu.

În capitolul al treilea, intitulat *Compoziții semnate de Mihail Andricu și Grigore Nica în arhive ale UCMR, în stagiunile simfonice ale Filarmonicii bucureștene și ale Radiodifuziunii*, mi-am propus să demonstrez că în perioada postbelică viața muzicală a fost puternic influențată de doctrina realismului socialist. Uniunea Compozitorilor, care filtra creațiile compozitorilor români, se conforma directivelor partidului, iar instituțiile de profil din țară – cu Filarmonica din București și Radiodifuziunea în centru – includeau în programele de concert lucrări validate de Uniune. Așadar, viața muzicală postbelică era trecută, fără excepție, prin filtrul Uniunii Compozitorilor, fie că ne referim la un tânăr compozitor în afirmare, ca Grigore Nica, sau că ne îndreptăm atenția către Mihail Andricu, cel care a deținut funcția de vicepreședinte al Uniunii între 1946 și 1956, și care poate fi

considerat unul dintre formatorii școlii românești de compoziție din perioadele interbelică și postbelică.

În 1920 se fondează Societatea Compozitorilor Români, din inițiativa lui Ion Nonna Otescu și Constantin Brăiloiu (susținuți de George Enescu), având ca scop dezvoltarea creației muzicale românești. După aproape trei decenii, în 1949, regimul comunist nou instaurat reorganizează Societatea Compozitorilor Români în Uniunea Compozitorilor din Republica Populară Română, acel nobil țel inițial transformându-se programatic în „lupta pentru construirea socialismului”.

După plasarea în context istoric a Uniunii Compozitorilor, am dedicat două subcapitole consistente cercetării registrelor cu procese verbale ale ședințelor Biroului secției de muzică simfonică și de cameră de la Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România (începând cu anul 1964, când apare menționat pentru prima dată Mihail Andricu, și până în 1991, în care apare ultima dată menționat tot Andricu), din care am extras informații relevante referitoare la activitatea componistică a celor doi, Mihail Andricu și Grigore Nica. Din aceste valoroase documente de arhivă am aflat informații cu privire la modalitatea în care erau evaluate lucrările muzicale (în vederea admiterii unor noi membri în Uniune sau pentru obținerea acordului de difuzare, achiziție și tipar a lucrărilor trimise spre evaluare) sau la evoluția unei lucrări pentru care comisia sugera modificări.

În același timp, se poate observa și o dinamică a comisiei. Biroul secției de muzică simfonică și de cameră era alcătuită din compozitori de seamă ai perioadei, unii din ei făcând parte chiar din „generația de aur” a epocii. De aceea, consider că referatele – care se realizau după audierea și analizarea partiturilor – ar putea constitui un punct de plecare valid pentru analize sau comentarii.

În secțiuni separate, am coroborat opusurile celor doi compozitori – pe care aceștia le-au supus expertizei comisiei – cu reprezentațiile acestor lucrări în concertele simfonice ale orchestrelor Filarmonicii *George Enescu* și ale Radiodifuziunii Române, având ca surse listele din următoarele volume: Viorel Cosma, *Filarmonica „George Enescu” din București (1868-1968)*; Octavia Lazăr Cosma, *Simfonicele Radiodifuziunii Române (1928-1998)* – Editura Casa Radio, București, 1999 – și *Istorie și ideologii: Filarmonica din București (1868-2018). Studii, interviuri, documente*, volum coordonat de Valentina Sandu-Dediu, aflat în curs de publicare la Editura Universității Naționale de Muzică București.

A rezultat că opusurile lui Andricu a fost programate des în concertele Filarmonicii și ale Radiodifuziunii, cu o frecvență mai mare în perioada interbelică față de jumătatea a doua a secolului trecut. Pentru a condensa informațiile extrase din programele de sală, am realizat și un tabel cu lucrările interpretate în concertele simfonice de la Filarmonică și de la Radiodifuziune, la care am adăugat data ședinței în care a fost redactat referatul comisiei.

Grigore Nica, un compozitor mai puțin cunoscut, a trăit în a doua jumătate a secolului XX (o generație ulterioară lui Andricu) și a compus peste 100 de opusuri în genurile cameral, concertant, simfonic și vocal-simfonic. Deși a urmat parcursul obișnuit al vremii, intrând în Uniunea Compozitorilor ca membru stagiar în 1970, devenind apoi membru definitiv în 1974, a fost un compozitor cu o vizibilitate destul de redusă în viața muzicală din România (doar 13 din opusurile sale simfonice și vocal-simfonice figurând în programele de sală ale Filarmonicii *George Enescu* și ale Orchestrei Radiodifuziunii, între 1971 și 1986), în schimb însă, a stat permanent în atenția Securității, care l-a agasat constant.

În acest capitol am subliniat rolul important pe care Uniunea Compozitorilor îl deținea în viața muzicală postbelică – lucrările muzicale fiind trecute, fără excepție, prin filtrul Uniunii – prin scoaterea la lumină a unor informații din procesele verbale ale Biroului de muzică simfonică și de cameră care se refereau la lucrările compozitorilor Mihail Andricu și Grigore Nica.

În ultimul capitol, intitulat *Grigore Nica: interviuri, mărturii și emisiuni. Conexiuni cu Mihail Andricu*, am inclus interviuri despre Grigore Nica și Mihail Andricu pe care le-am realizat cu compozitorii Dan Buciu și Maya Badian, cu muzicologa și compozitoarea Laura Manolache; mărturii ale muzicologelor Alice Mavrodin și Olga Grigorescu, dar și o serie de cinci emisiuni radio ale lui Andricu, realizate de Nica.

Deși inițial am stabilit o legătură între Mihail Andricu și Grigore Nica prin relația comună cu Aurel Stroe (studentul lui Andricu și profesorul lui Nica), dar și prin relația tensionată pe care au avut-o cei doi cu Securitatea, pe parcursul cercetării doctorale am descoperit noi conexiuni între cei doi compozitori. Compozitoarea Maya Badian a luat lecții de compoziție cu Mihail Andricu, iar ulterior, la Conservator, a fost colegă cu Grigore Nica în cea de-a doua încercare – de această dată, cu succes – de a urma studiile Conservatorului (între 1962 și 1968). Despre acea perioadă a studenției lui Nica a povestit mai multe

compozitorul Dan Buciu – un coleg care i-a cunoscut creația și mi-a vorbit despre stilul componistic al lui Grigore Nica.

După ce a absolvit secția de compoziție a Conservatorului în 1968, a fost repartizat la Centrul de Radiodifuziune, unde a lucrat timp de 20 de ani. O discuție substanțială cu muzicologa și compozitoarea Laura Manolache, care l-a cunoscut îndeaproape pe Grigore Nica în perioada în care au fost colegi la Radio, a scos la lumină amănunte despre omul Grigore Nica, dar și despre activitatea sa și modul de lucru de la Radio. Din mărturiile altor două colegi de la Radio, Olga Grigorescu și Alice Mavrodin, am descoperit o altă conexiune între Mihail Andricu și Grigore Nica: Olga Grigorescu a povestit despre seria de convorbiri cu Andricu (probabil printre ultimele transmisiuni ale sale), realizată de Grigore Nica, în care Andricu își prezenta celebra lui colecție de discuri. Din arhiva Radio România Muzical, am obținut cele cinci emisiuni în care Andricu vorbește despre jazz – dar nu numai! Ultima emisiune prezintă un dialog sub forma unui interviu inedit pe care Nica l-a realizat cu Andricu. Deși nu am reușit să aflu anul sau perioada în care au fost realizate aceste emisiuni radiofonice, am descoperit că prezentarea despre jazz pe care Andricu o face în prima emisiune a fost publicat și în revista *Secolul XX* (nr. 3 din 1965), sub titlul „Cîteva cuvinte despre jazz”. Așadar, cele cinci emisiuni pot fi plasate temporal în jurul anului 1970.

La finalul tezei de doctorat, în anexe, am adăugat transcrierea unui document din dosarele lui Mihail Andricu aflate în arhiva CNSAS, transcrierea emisiunii realizate de TVR Cultural despre procesul de „demascare” al lui Andricu, lista lucrărilor lui Grigore Nica înregistrate la Radiodifuziune, extrase din Fonoteca de Aur Radio, precum și două liste alcătuite din programele concertelor simfonice în care au fost interpretate lucrări de Mihail Andricu și Grigore Nica, având ca surse cele trei volume menționate anterior: Viorel Cosma, *Filarmonica „George Enescu” din București (1868-1968)*, Octavia Lazăr Cosma, *Simfonicele Radiodifuziunii Române (1928-1998)* și *Istorie și ideologii: Filarmonica din București (1868-2018). Studii, interviuri, documente*, coordonat de Valentina Sandu-Dediu.